

KÖZÉPKORTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 8.

SZEGEDI KÖZÉPKORÁSZ MŰHELY
2015

Középkortörténeti tanulmányok 8.

*A VIII. Medievisztikai PhD-konferencia
(Szeged, 2013. június 17–19.)
előadásai*

Szerkesztette:
Tóber Márta
Maléth Ágnes

Szegedi Középkorász Műhely
Szeged 2015

Sirmium 'War' (504–505). Relationship between the Ostrogoths, Byzantium and the Gepids at the Beginning of 6th century

After the retreat of the Goths, the Gepids were able to expand their authority to Sirmium and its surroundings. So in 473 the Gepids attained Sirmium. Although Sirmium was the rightful property of the Byzantine Empire since the second half of the 5th century, it could not exercise power over the mentioned city because of the serious fights within the Empire. The Gepidic kings regained both Sirmium and the former Pannonia Secunda province until the early 6th century. The year 488 had been an exemption according to Ennodius' description, because a smaller group of Goths had ravaged the territory at this time. They did not have conflict after the takeover, and this fact confirms the good relations between them. The early 6th century brought many major changes for Sirmium and for its surroundings. Theodorich learned from the mistakes of his ancestor Odoaker, thus he decided to reclaim Sirmium in spite of the fact that the city had lost its former influence. Sirmium was the gate to Italy at least from the Balkan, so the question of authority was really important to the Ostrogoths. In the end, the Goth forces seized the mentioned territory without any fighting. However, in addition to the Ostrogoths, the Gepids and the Byzantine Empire another new entrant appeared soon: the Gepid Mundo. This brought an open fight between the Byzantine Empire and the Goths. So the events around Sirmium started as a local conflict, but they led to the development of a league against the Ostrogoths. The new *Trasatic-inscription* reveals that the war could have been meant to prevent the formation of this league. So the relation was good between the Gepids and the Byzantine Empire (with an exemption of some raids against the Byzantine Empire) until 536, when the Gepids seized back Sirmium.

A körösi várjobbágyok útja a nemességbe

A középkori Magyar Királyságban a nemesség alkotta a társadalom legfelső, kiváltságolt rétegét. Ők rendelkeztek a teljes vagy arany szabadsággal. A társadalmi hierarchiában alattuk helyezkedtek el azok a csoportok, melyek ugyan nem rendelkeztek a közszabadsággal, de több-kevesebb kiváltság birtokában voltak. Szabadságuk ügynevezeti kötött szabadság volt, azaz kötelező szolgálattal terhelt.¹ Többek között ilyen kötött szabadság birtokosai voltak a várjobbágyok is, akik kiváltságolt helyzete csak a várszervezeten belül érvényesült,² annak felhomlásával azonban a várjobbágyok egyéni sorsuknak-szerencséjüknek függvényében betagozódtak a kialakuló egységes nemességbe vagy a jobbágyságba. Szlavóniában két várispánság maradt a középkor nagyobb részében a király kezén: Kemlék és Körös. Ez utóbbi végleges felhomlásával csak a 15. század második felében számolhatunk. Jelen dolgozat azt vizsgálja, hogy a Körös várához tartozó várjobbágyok/-nemesek³ közül kik és milyen érdemeik miatt léptek az országos nemesség soraiba a kezdetektől az 1450-es évekig. Volt-e különbség a Drávától északra, illetve a Körös megyében élő várjobbágyok nemesítésében?

A nemessé válásnak különböző módjait ismerték a középkori Magyarországon. Ezek közül első helyen a királyi adomány áll. Azaz, ha az uralkodó bárki nem nemesnek adományt tett, az illető nemessé vált. Az adománylevélnek nem kellett magában foglalnia a nemesítés tényét, mert az magától értetődő volt.⁴ A körösi várjobbágyi nemesítések során az uralkodó általában a kezükön lévő birtokkal együtt nemesítette meg a várjobbágyokat, egyúttal azokat is kivéve a várjobbágyi „állásból”.⁵ Ugyanakkor olyan eseteket is ismerünk, amikor csak azt tudjuk, hogy a korábban bizonyosan várjobbágy állású család birtokadományt kapott az uralkodótól.⁶ Nem tudjuk, hogy a nemesítő oklevél a történelem viharaiiban elpusztult vagy az érintettek nem is törekedtek arra, hogy a többiekéhez hasonló oklevelet szerezzenek statusuk megváltozásáról.

A várjobbágyokat a hivatalviselés és a katonai szolgálat különböztette meg a társadalom többi csoportjától.⁷ Egyúttal ezekben kereshették azokat a „kapaszzkodókat”, amelyeknek a segítségével a nemesközé kerülhettek. Azok a várjobbágyok (vagy utódaik) sokkal kisebb eséllyel kerültek be az országos nemesség soraiba, akik hadi érdemeik folytán nem hívták fel magukra a figyelmet, sem hivatalviselésük okán nem gyarapították családjuk vagyonát és tekintélyét.⁸ A 15. századi nemesítések során találkozhatunk a familiaritás jelenségével is. Gyakori, hogy a később nemessé emelt várjobbágy/-nemes egy nagyrúri familiájába szegődött

* A szerző az MTA-HIM-SZTE-MNL OL Magyar Medievalisztikai Kutatócsoport tudományos munkatársa.

¹ Az egyházi és a világi birtokok többi szolgáltató népeire lásd: BOLLA, 1998. 144–200.

² A Drávától északra fekvő várjobbágyok esetében a kérdést részletesen vizsgálta Zsoldos Attila. ZSOLDOS 1999. 9–28.

³ A körösi várjobbágyok a 15. században az oklevelekben várnemesként szerepelnek. Lásd: B. HALÁSZ 2010. 14.

⁴ ECKHART 2000. 272–273. A nemesség megszerzésének eredeti módjai közül a többivel (címereslevél, fiúsítás, fiúvá fogadás, törvényesítés) a korszakban, a várjobbágyok körében nem találkozunk.

⁵ 1346-ban Mike fia Miklós nemesítése során őt és „*possessiones suas ubilibet existentes... a iobagionaru... castri Crisiensis*” mentette fel Hahót Miklós szlavón-horvát bán. (1346. július 6.) CDCr XI. 309–310. 231. sz., ANJOU-OKLT. XXX. 501. sz.

⁶ [Az adományos] „*supplicavit, ut predictam possessionem Ozwgyo vocatam in comitatu Crisiensis apud manus eorum habitam... ipsius denovo et denovo nove nostre donationis titulo in perpetuum dare et conferre dignaremur*” (1417. július 25.) DL 100408.; ZsO. VI. 229. 734. sz.

⁷ ZSOLDOS 1999. 5. A körösi várjobbágyokra nézve lásd: B. HALÁSZ 2012. 314–316.

⁸ Az 1346-ban nemessé emelt Miklós apja, Mike 1339-ben volt *comes terrestris*. DL 99979.; ANJOU-OKLT. XXIII. 301. sz.; B. HALÁSZ-MILJAN 2014. 152–153. 5. sz.

és *dominusa* segítségével érte el statusának megváltozását. Valószínű, hogy a vagyonosabb, tekintélyesebb személyeknek több esélyük volt arra, hogy valamely főúr magánfamiájába, vagy magának az uralkodónak a szolgálattevői közé kerülve a maguk és családjuk rangjának emelésén munkálkodhassanak. Raveni Gergely és rokonai Mária királyné famíliájának tagjai lettek 1387-ben.⁹ Wlkodlak (dict.) György fia Bálint Ozorai Pipó familiárisa lett még 1411 előtt.¹⁰ A Máté nem Demeter ágától származó (I.) Péter fia (III.) Péter¹¹ valószínűleg szintén familiáris lett, de *dominus*át nem ismerjük. Mivel Zsigmond a család részére Konstanztban állított ki 1416-ban adománylevelet, ezért elképzelhető, hogy az uralkodó vagy valamely országos méltóságviselő szolgálatába szegődött. Szintén felmerül a familiaritás gyanúja a Pelső nembeli Pál fia István esetében is, akinek nemesítő oklevelét Tamás, a zágrábi püspökség vikáriusa mutatta be Zsigmondnak és kérte annak átírását a nemesítettek nevében.¹²

Vizsgáljuk meg részletesebben a katonai szolgálat kérdéskörét. Természetesen a várjobbágyok a Drávától délre is a megye hivatásos katonáskodó rétegét alkották, a katonai szolgálat számukra tehát magától értetődő, mondhatni, természetes dolog volt.¹³ Azonban ahhoz képest, hogy a várjobbágyokat hivatásszerűen katonáskodó réteggént tartjuk számon, meglepően kevés adat maradt ránk a körösi várjobbágyok konkrét hadi tevékenységéről. Szintén keveset tudunk arról, hogy pontosan milyen katonai érdemek miatt nemesítették őket. Ugyanakkor a ránk maradt nemesítések nagyobb része hadi érdemeket jutalmazott. Valószínűleg azokban az esetekben is ez volt az adomány oka, ahol csak általánosan utalnak az adományos érdemeire.¹⁴

Bizonyosan hadi szolgálatai miatt került a nemesség soraiba Mike¹⁵ fia Miklós, aki részt vett I. Lajos király Velence ellen indított hadjáratában 1346-ban, a Hahót Miklós vezette csapatok sorában („*sub nostro vexillo*” mondja a bán oklevele). A harcok során nyíllövéstől megsebesült, majd még az ostromlott dalmáciai város alatt oklevelet nyert a bántól, melyben a király engedélyével a királyi szerviensek sorába emelte Miklóst („*in persona regia, maiestate et auctoritate eiusdem nobis concessam... in cetum et numerum nobilium seruietium regalium... duximus agregandum et collocandum*”).¹⁶ Amennyire az oklevelekből meg lehet állapítani Miklós családja a későbbiekben nem maradt szoros kapcsolatban a várispánsági szervezettel, beleolvadtak a szlavóniai nemességbe.¹⁷

Zsigmond 1411-ben indított hadjáratot Velence ellen Dalmácia birtoklásáért, az itáliai hadszíntérre Ozorai Pipó vezetésével küldte el seregét.¹⁸ Wlkodlak (dict.) György fia Bálint,

⁹ DF 230779.

¹⁰ „*vir magnificus Pipó de Ozora... nobis est declaratum fidelitatis et fidelium servitorum... meritis fidelis nostri Valentini filii Georgii... familiaris ipsius*” olvasható Zsigmond király nemesítő oklevelében. 1412. december 15. DF 230922; ZsO. III. 704. 3051. sz.

¹¹ A Máté nem Demeter ágának történetéhez lásd: B. HALÁSZ. A személyek számozása az otáni családák szerint történt.

¹² „*fidelis noster magister Thomas vicarius temporalis episcopatus Zagrabienensis in personis Stephani filii Pauli... ad nostre maiestatis veniens conspectum exhibuit nobis quasdam litteras*” 1405. február 27. DF 230857.

¹³ ZSOLDOS 1999. 46–57.

¹⁴ Valószínűleg azok a nemesítések is ide sorolhatóak, ahol a család csak birtokadományt kapott.

¹⁵ Mike 1339-ben *comes terrestris* volt. Tevékenységére lásd: B. HALÁSZ 2011. 43.

¹⁶ 1346. július 6. CDCr. XI. 309–310. 231. sz.; ANJOU-OKLT. XXX. 501. sz.

¹⁷ Az oklevelet Miklós leszármazottai később több ízben is átírták, innen értesülünk a család további néhány tagjáról. Anjou István herceg 1353. nov. 27-én kiadott okleveléből ismerjük Mike másik fiának, Gergelynek a nevét, akire a herceg kiterjeszti az adomány hatályát. CDCr XII. 212–213. 158. sz. Margit hercegnő 1355. január 20-án kelt levelében írta át elhunyt férje fenti oklevelét. DF 230407. CDCr XII. 265. 201. sz. A család azonban jobbnak látta, ha nemcsak a Szlavónia élén álló hercegnővel, hanem az ország koronás urával is átírják nemesítő levelüket. Így I. Lajos elé járultak, aki 1355. február 2-án eleget is tett kérésüknek és átírta néhai öccse oklevelét. CDCr XII. 267–268. 203. sz. Mike unokájának, Péter deáknak (*itteratus*) a nevét a zágrábi káptalan 1372. nov. 11-én kelt, I. Lajos király fenti diplomáját átíró oklevele tartotta fenn. DL 32990; CDCr XIV. 469. 352. sz.; ANJOU-OKLT. XXX. 501. sz.

¹⁸ MÁLYUSZ 1984. 91–93.

Pipó familiárisa ebben a hadjáratban szerzett érdemeiért nyerte el a nemességet Luxemburgi Zsigmondtól, aki még Itáliában, Udinében állította ki a család számára a rangemelő oklevelet. A privilégium nem szól arról, hogy milyen konkrét haditettek miatt érdemelte ki Bálint, hogy testvérével együtt mentesítették a várjobbágyi szolgálat alól.¹⁹

A várjobbágyok felemelkedésének másik útja, a hivatalviselés viszont egy kissé magyarázatra szorul.²⁰ Természetesen nem arra kell itt gondolni, hogy országos tisztséget viseltek a várjobbágyok, hanem arra, hogy abban az esetben, ha az illető várjobbágy *comes terrestris* volt, sokkal nagyobb volt az esély arra, hogy maga vagy utódai közül valaki az országos nemesség soraiba emelkedjen. Máté fia Mike 1339-ben volt a várkerület vezetője. Miklós nevű fia pedig 1346-ban nyerte el a nemességet Zára városa alatt.²¹ Megfigyelhető, hogy a jelentősebb családokon belül többen is viselték a *comes terrestris* tisztségét, így Máté nembeli Demeter, valamint két fia (I.) István és (I.) Miklós is betöltötte a várkerült vezetőjének hivatalát. A család nemessé válása után. 1426-ban pedig (I.) Péter fia (III.) Péter szintén ellátta a *comes terrestris* tisztségét.²² A várkerület vezetője a tekintélyesebb, minden bizonnyal vagyonosabb várjobbágyi családokból került ki a 13-14. század folyamán. Megfigyelhető, hogy azok, akik a várkerület vezetői voltak, többen szerepelnek később fogott bíróként, királyi emberként, tanúként stb. Ugyanígy azok között, akik ilyen minőségben bukkannak fel és még nem viselték a várkerület vezetőjének tisztségét, nagy eséllyel betöltötték azt a későbbiek során.²³ Tisztségük minden bizonnyal anyagi előnyöket is biztosított számukra,²⁴ így jobb fegyverzetet tudtak vásárolni maguknak, amivel nagyobb esélyük volt hadi érdemeket szerezve kitűnni társaik közül és így szolgálni rá arra, hogy nemesség soraiha emelkedhessenek.

Olyan eseteket is ismerünk, amikor a várjobbágyok nemesítésének konkrét okát, az uralkodónak tett szolgálatok mibenlétét a források nem tartották fenn. 1387-ben Zenggben emelte a nemesek közé Mária királynő Raveni Gergely²⁵ zágrábi kanonok rokonaival együtt. Az egyházi részt vállalt a királynő kiszabadításából („*pro liberatione nostre maiestati*”), de konkrétan a forrásból nem derült ki, hogy mit tett. A királynő ezen oklevele nem adja meg, hogy milyen statushól emelte a nemesek közé őket („*esse volumus in cetu et numeroque verorum nobilitum regni nostri Sclavonie sub nostro vexillo et insuper eosdem esse volumus familiares aule nostre et domesticos speciales*”).²⁶ Ákos szlavón bán körösi comeshez és *comes terrestris*hez intézett parancsleveléből azonban tudjuk, hogy a rokonság korábban a

¹⁹ 1412. december 15. DF 230922.; ZsO. III. 704. 3051. sz., az oklevél datálásához fűzött megjegyzéseket lásd ott.

²⁰ A várjobbágyi hivatalviselésről általánosan lásd: ZSOLDOS 1999. 57–72.

²¹ 1346. július 6. CDCr. XI. 309–310. 231. sz.; ANJOU-OKLT. XXX. 501. sz.

²² 1427. május 16. DF 231071.; B. HALÁSZ–MILJAN 2014. 210–211. 45. sz.

²³ A 14. századi *comes terrestris*ek tevékenységéről lásd: B. HALÁSZ 2011. 42–45.

²⁴ Részesültek a birtokvesztésre ítélték javaiból. 1340. szeptember 23. DL 35864.; CDCr. X. 405. sz.; ANJOU-OKLT. XXIV. 557. sz.; B. HALÁSZ–MILJAN 2014. 153–155. 6. sz.

²⁵ Raveni Gergely és rokoni a korábban már a nemessé sorába emelt, szintén körösi várjobbágyi származású másik Raveni család családfáján nem helyezhető el. Rájuk vonatkozóan lásd: PÁLOSFALVI 2012. 127–131, 388, 389. Nem szokatlan, hogy a várjobbágyi/-nemesi, illetőleg a körűkből kiemelt nemesi családok közül többen is egy helyről származóknak vallották magukat. Tudjuk például, hogy Ozugyói I. László lánya; Dorotya férje Ozugyói Domonkos fia Albert volt. Kettejük egyazon családból való leszármazása nem igazolható, így fel kell tennünk, hogy mind a ketőjük familiája Ozugyón volt birtokos és innen is nevezték magukat. 1423. november 26. DL 100428.; ZsO. X. 567–568. 1459. sz. Azt is tudjuk, hogy a várjobbágyok/-nemesek kezén lévő hirtokok nem lehettek nagyok, a Prelsa nembe tartozó Pál fia István családját Zsigmond 1405-ben 4 telkükkel nemesítette meg. („*quatuor sessiones in Cheberkouch habitas in quibus ipsis residentiam facerent*”) 1405. február 27. DF 230857. B. HALÁSZ–MILJAN 2014. 153–155. 6. sz.

²⁶ A nem szokványos szóhasználaton egyébként nem is lehet csodálkozni, hiszen az okmányi Zenggben állították ki, a dátumot nem a Magyarországon általában használt formában, a keresztény naptár szerint, hanem napi keltezéssel adták meg: *Actum Segnie, XXII mensis Junii*. DF 230 779.

körösi várjobbágyok közé tartozott.²⁷ Gergely kanonok esetében sem a hadi, sem a diplomáciai tevékenységet nem zárhatjuk ki az érdemszerzés módjai közül.

1405-ben a Prelsa nembe tartozó Pál fia Istvánt emelte az uralkodó testvéreivel és rokonaival együtt a nemesek közé. Az oklevél csak István hűséges szolgálatairól tesz említést, azonban nem lehetetlen, hogy szintén az adományos hadi érdemi miatt nemesítette Zsigmond a rokonságot.²⁸

1417-ben Szántói Lack Dávid szlavón bán előtt a Prelsa nembe tartozó Martinovci-rokonság több tagja átadott egy malmot és más ingatlanokat a közcük tartozó Kelemen fia Benedek mesternek, mivel az Zsigmond királynál kijárta a család nemesítését. A nemesítő oklevél nem maradt ránk, így azt sem tudjuk, hogy az uralkodó Benedek milyen szolgálatai miatt emelte őt a nemesek közé népes rokonságával együtt.²⁹

A Máté nem Demeter ágába tartozó (I.) Péter fia (III.) Péter 1417-ben kapta meg testvéreivel, (II.) Györggyel és (I.) Imrével új adományként addig is bírt Ozugyó nevű birtokukat. Az adománylevél nem részletezi Péter azon szolgálatait, melyekkel kiérdemelte az uralkodó kegyelmét.³⁰ Nem maradt ránk olyan oklevél, mely a család statusának megváltoztatásáról szólna, de valószínű, hogy vagy a fenti adománylevél folytán számítottak nemesnek vagy az őket a nemesek közé emelő oklevél elkallódott.

Nézzük meg, hogy milyen fordulatokat, kifejezéseket használnak a körösi várjobbágyokat nemessé emelő oklevelek az érintettek korábbi állásának leírásakor! Van-e valamilyen eltérés a Drávától északra élő várjobbágyok nemesítő okleveleinek szóhasználatához képest?

Mike fia Miklós 1346-ban nyerte el a nemességet Zára városa alatt. Hahót Miklós szlavón bán hadi érdemei miatt őt és „*possessiones suas ubilibet existentes... a iobagionatu... castri Crisiensis penitus et in toto excipientes et eximentes in cetum et numerum nobilium servientium regalium... duximus agregandum et collocandum*”.³¹ Az oklevelet Máté és le származottai később többször is átírták. Első ízben 1353 novemberében Anjou István szlavón-horvát-dalmát herceg írta át és erősítette meg Hahót Miklós diplomáját és egyúttal a rangemlést kiterjesztette Miklós testvéreire, Gergelyre is. A herceg kiadványa leírja, hogy pontosan mi alól mentesültek Mike fiai: „*a iobagionatu honore, servuicio et solutione*”.³² A nemesítő levél következő átírója István herceg özvegye, Margit hercegnő volt, aki elé 1355 januárjában járult Miklós. A hercegnő kiadványában csak az oklevél-átírások esetén szokásos formulákat találjuk,³³ ahogyan I. Lajos király 1355 februárjában kelt átírásában is.³⁴

Mária királynő 1387-ben, a Raveni rokonságot a nemesek közé emelő oklevele nem tartalmaz utalást a család várjobbágy eredetére. Mivel az okmány Zenggben kelt és a *datatója* nem a magyar kancelláriai gyakorlatnak megfelelően készült, ezért a várjobbágyi nemesítések során bevett formulák használatának mellőzése sem mondható különlegesnek. Ugyanakkor Ákos szlavón háznak a körösi ispánhoz és *comes terrestrishez* intézett parancslevele, melyben a nevezeteket felszólította a család új állásának tiszteletben tartására, követi a szokásos szóhasználatot, amikor azt írja, hogy Gergely kanonokot és rokonait „*de iobagionatu castri eximendo in veros nobiles et servientes regni*” sorozta Mária királynő.³⁵

²⁷ 1387. július 21. DF 230 806.

²⁸ „*consideratis... fidelitibus et fidelium servitorum Stephani filii Pauli nobilis iobagionis castri Crisyensis regni nostri Sclavonie*” 1405. február 27. DF 230 857.

²⁹ 1417. július 5. DF 282 149.; ZsO. VI. 207. 642. sz.

³⁰ 1417. július 25. DL 100 408., ZsO. VI. 229. 734. sz.

³¹ 1346. július 6. CDCr. XI. 309–310. 231. sz.; ANJOU-OKLT. XXX. 501. sz.

³² 1353. november 27. CDCr. XII. 212–213. 158. sz.

³³ 1355. január 20. CDCr. XII. 265. 201. sz.

³⁴ 1355. február 2. CDCr. XII. 267. 203. sz.

³⁵ 1387. július 21. DF 230806.

Zsigmond 1405-ben emelte a nemesek sorába a Prelsa nembe tartozó Pál fia Istvánt és rokonságát. Az oklevél tanúsága szerint a nevezetteket felmentette „*ab omni condiciaria servitute*”. A szolgálat mibenlétét forrásunk nem részletezi.³⁶

1412-ben kelt Zsigmond király nemesítő oklevele a Poljánai család részére, melyben Ozorai Pipó kérésére szolgálataikért a nemesek közé emelte Bálintot és testvérét. Az oklevél megfogalmazása szerint a testvéreket az uralkodó leszármazottaikkal együtt „*a nexu seu iugu iobagionatus castrensis*” mentette fel és „*in cetum et consortium regni nostri nobilium sub vexillo nostro regio*” sorozta.³⁷

1417 júliusa előtt Zsigmond király Martinovci Benedek mester kérésére őt magát és népes rokonságát felmentette a várjobbágyi állásból. Sajnos a család nemesítő oklevele nem maradt ránk, de ismerjük Szántói Lack Dávid szlavón bán azon oklevelét, mely szerint a bán előtt a családtagok Benedeknek átadtak több földet, amiért az kijárta, hogy Zsigmond mentesse a rokonságot „*a nexu seu servitute iobagionatus Crisiensis*”.³⁸

Az azonban nyilvánvaló, hogy a helyi közösség másként tekintett a várjobbágyokra, mint a Drávától északra fekvő megyékben. Ugyanis míg a 14. század második felében számos várjobbágy ellen indítottak pert földjükre éhes szomszédjaik és perelték ki őket ingatlanjaikból Magyarországon, addig a körösi várjobbágyokra vonatkozó forrásokban nem maradt nyoma annak, hogy bárki bármikor státusper indított volna ellenük vagy kétségbe vonta volna földjükhöz való jogukat. Ebben valószínűleg szerepe volt annak, hogy a körösi várispánság élő, működő szervezetnek mutatkozik a 15. század közepéig. Vagyis földbirtoklásuk jogcíme nem a már nem létező várispánsághoz fűződő fiktív jogviszony volt, hanem az élő várszervezethez való kötődésük.³⁹

Mi történt a nemesítő oklevél elnyerése után? Az adatok alapján valószínű, hogy a megnevesített várjobbágy bemutatta azt a tartomány vezetőjének, a szlavón hánnak, aki parancslevelet intézett a körösi *comes*hez és a *comes terrestris*hez, hogy az illető család vagy rokonság kiváltságait tartsák tiszteletben a jövőben. Ezt a várjobbágyoktól/-nemesektől járó szolgálatok és adók indokolták, ugyanis a nemesektől természetesen ilyeneket már nem lehetett követelni. Több adat alapján valószínűsíthetjük, hogy a volt várjobbágyok/-nemesek nemesessé emelésük után is kapcsolatban maradtak a várispánsági szervezettel, valószínűleg a *comes terrestris* is közülük került ki a 15. században.⁴⁰ Részt vettek a várispánság ítélőszékén is.⁴¹ Tudjuk, hogy további birtokszerzésük során előnyben részesítették szűkebb pátriájukat.⁴²

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a Drávától északra élő és a körösi várjobbágyok egyaránt királyi *propriusok* voltak, vagyis korlátozott szabadsággal rendelkeztek, melyet szolgálatok, köztartozások terheltek és nem volt azonos a közszabadsággal. A körösi várjobbágyok/-nemesek számára a teljes, köztartozásmentes szabadság elérése ugyanúgy a királyi kegy által volt lehetséges, mint a Drávától északra élő társaiknak. A nemesítő oklevelek is hasonló fordulatokkal élnek mind a Drávától északra, mind délre. A várispánsági szervezet Körösben valószínűleg az 1450-es évek táján szűnt meg. Luxemburgi Zsigmond 1430-ban kollektíven a nemesség soraiba emelte a körösi és a kemléki várnemeseket,⁴³ azon-

³⁶ 1405. február 27. DF 230857.

³⁷ DF 230922.; ZsO. III. 704. 3051. sz. Ez az egyetlen ismert eset, amikor a körösi várjobbágyokkal kapcsolatban a *castrensis* szót használják a források.

³⁸ 1417. július 5. DF 282149.; ZsO. VI. 207. 642. sz.

³⁹ A Drávától északra élő várjobbágyok sorsára a várszervezet felbomlása után lásd: ZSOLDOS 1999. 158–185.

⁴⁰ A 15. századi *comes terrestris*ek listáját lásd: B. HALÁSZ 2010. 19.

⁴¹ B. HALÁSZ 2010. 14.

⁴² Az 1412-ben megnevesített Poljánai testvérek 1413-ban közösen vásárolják meg nemzetségársuktól, a várjobbágyi/-nemesi státusú Demeter fia Györgytől 40 aranyforintért annak Zedlauriench-ben fekvő birtokát, ott, ahol a saját birtokaik is elterültek. Az oklevél világosan feltünteti azt is, hogy az eladó *nobilis castri*, a vevők viszont *nobiles regni* voltak. 1413. május 6. DF 230292.; ZsO. IV. 155. 554. sz.

⁴³ B. HALÁSZ–MILJAN 2014. 64.

ban a várszervezet még ez után is működött egy ideig. Az utolsó ismert *comes terrestrisi* oklevél 1439-ben kelet. ⁴⁴ A körösi várjobbágyok/-nemesek helyzete abban azonhan eltért a Drávától északra élőktől, hogy birtokukhoz való jogukat nem egy fiktív, hanem egy élő jogviszony szolgáltatta. Szűkebb környezetük is érvényesnek tekintette ezt, körösi várnemesek ellen indított statusperről nincs tudomásunk. Ezért számukra az uralkodói nemesítés nem önálló hirtokos létük, úri egzisztenciájuk „megmentéséhez” feltétlenül szükséges eszköz volt.

BIBLIOGRÁFIA

- A. HAZU ANJOU-OKL. Arhiv Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti. Zagreb. *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia.* Főszerk. KRISTÓ Gyula, ALMÁSI Tibor. Budapest–Szeged, 1990–.
- B. HALÁSZ 2010. B. HALÁSZ Éva: A körösi comes terrestrisek tevékenysége a XV. században. In: „Fons, skepsis, lex”. *Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére.* Szerk.: ALMÁSI Tibor–RÉVÉSZ Éva–SZABADOS György. Szeged, 2010.
- B. HALÁSZ 2011. B. HALÁSZ Éva: Adalékok a körösi comes terrestrisek 14. századi tevékenységéhez. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica.* CXXXII. Szeged, 2011. 37–50.
- B. HALÁSZ 2012. B. HALÁSZ Éva: A körösi várjobbágyok a 13–15. században. In: *Középkortörténeti tanulmányok 7.* Szerk.: KISS P. Attila–PITI Ferenc–SZABADOS György. Szeged, 2012.
- B. HALÁSZ B. HALÁSZ Éva: *A körösi várjobbágyok Máté nemzetségének története.* Kézirat.
- B. HALÁSZ–MILJAN 2014. B. HALÁSZ Éva–Suzana MILJAN: *Diplomatarium comitum terrestrium Crisiensium (1274–1439). A körösi comes terrestrisek oklevelei (1274–1439).* Iprave križevačkih zemaljskih zupana (1274–1439). Subsidia ad historia medii aevi Hungariae inquirendam 6. Budapest–Zagreb, 2014.
- BOLLA 1998. BOLLA Ilona: *A jogilag egységes jobbágyágról Magyarországon.* Budapest, 1998.
- CDCr *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. Diplomaticki zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. I–XVII.* Ed.: M. KOSTRENCIĆ–T. SMIČIKLAS. Zagrabiae, 1904–1981.
- DF Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény.
- DL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár.
- ECKHART 2000. ECKHART Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet.* Budapest, 2000.
- ISPRAVE STIPIŠIĆ, J.–M. SAMŠALOVIC: *Isprave u Arhivu Jugoslavenske Akademije.* (Inventar.) Zbornik Historijskog Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i inženjerske 2. (1959) 289–379. I. 1018–1437 (n. 1–1958.).
- MÁLYUSZ 1984. MÁLYUSZ Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon.* Budapest, 1984.
- PÁLOSFALVI 2012. PÁLOSFALVI Tamás: *The noble elite in the county of Körös (Križevci), 1400–1526.* PhD-értekezés. Budapest, 2012.
- ZSO. Zsigmondkori oklevéltár I–VIII. Összeállította BORSA Iván–MÁLYUSZ Elemér–NELMANN Tibor–C. TÓTH Norbert. Budapest, 1951–.
- ZSOLDOS 1999. ZSOLDOS Attila: *A szeri király szabadjai. Fejezetek a várjobbágyág történetéből.* Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 26. Budapest, 1999.

⁴⁴ 1439. július 24. A. HAZU G-I-9. Isprave no. 1986; B. HALÁSZ–MILJAN 2014. 223–225. 65. sz.

The Way of the Castle Warriors of Körös to Nobility

In the medieval Slavonia, the castle warriors had a special type of liberty which was not equal to the liberty of nobles. They had to pay some taxes and offer military service. The higher 'class' of castle warriors held the positions of the 'várispánság' (Lat. *comitatus*, Eng. castle district) and they had the opportunity before 1430 to become members of the true nobility and some of them were successful. The elevated families henceforward had functions in the *comitatus* as well. In 1430, the castle warriors of Križevci were collectively ennobled by king Sigismund.

The paper analyses the common elements of the 'successful stories', in other words of the known ennoblements. The father or the grandfather who had held the office of the *comes terrestris*, the highest position of the castle-district was a good starting point for his descendants. Those who had been ennobled were surely forced in the army and were the *familiaris* of a magnate or the king.